

163
DESEMBRE
2016

COM ÉS EL PROCÉS DE RADICALITZACIÓ? Quatre visualitzacions de la socialització cap a un extremisme violent

Diego Muro, Professor de Relacions Internacionals a la Universitat de St Andrews.
Investigador associat, CIDOB

S'estima que més de 5.000 ciutadans de l'Europa occidental han viatjat a l'Iraq o a Síria des que va començar el conflicte l'any 2011. Aquests combatents estrangers han viatjat a l'Orient Mitjà per unir-se al grup gihadista Estat Islàmic (que sovint apareix abreujat com ISIS, ISIL o Daesh), un grup gihadista salafista que segueix una branca ultraconservadora de l'islam sunnita. Però, què ha induït aquestes persones a migrar cap a territori d'ISIS i servir el seu auto-proclamat califat? Per què s'han incorporat tants combatents estrangers a les files del gihad? El supòsit de fons és que la majoria dels mujahidins europeus han passat per un procés de radicalització i ara creuen que cal una guerra santa per defensar i expandir l'islam.

A mesura que Estat Islàmic va perdent territori com a conseqüència de la intervenció militar internacional, s'ha creat un ampli debat en cercles acadèmics i polítics sobre com respondran els combatents d'ISIS, sobretot els combatents estrangers. Els organismes de seguretat occidentals estan preocupats per si aquests combatents retornen als seus països de residència o a països veïns per perpetrar atacs; preocupa la incògnita de si aquests combatents i les seves parelles es podran reintegrar a la societat; i també preocupa el que s'ha de fer amb tots els

nens nascuts en territori ISIS, que aviat es poden convertir en nens sense Estat a causa de la manca de documentació adequada sobre matrimonis i naixements. Tenir la capacitat d'identificar, detenir i perseguir els combatents retornats que s'hagin radicalitzat seria un gran ajut per a les forces i cossos de seguretat.

Hi ha informació creïble que indica que la propera fase del gihad violent es podria dur a terme en territori europeu. Però, com haurien de tractar els governs occidentals els combatents estrangers arrestats o els retornats? Quina diferència

hi ha entre una persona radicalitzada i un criminal comú? Les autoritats saben com és el procés de radicalització? L'objectiu d'aquest document és analitzar la radicalització violenta com a procés molt debatut però poc entès, i proporcionar una representació visual de quatre models que reflecteixen el procés de radicalització cap a un extremisme violent que es manifesta en el terrorisme.

La radicalització és el procés a través del qual un individu és socialitzat en una ideologia extremista que es manifesta sota la forma de terrorisme. El procés –que pot durar des d'uns pocs mesos fins a uns quants anys– no és inevitable.

En termes analítics, es pot fer una distinció entre diversos nivells de factors de radicalització: micro, meso i macro. La recerca acadèmica ha mostrat la importància del canvi individual respecte a esdeveniments externs i ha confirmat l'existència de causes d'arrel del terrorisme en el nivell estructural, com també la importància dels "entorns radicals" en la socialització de l'individu.

Els quatre models de radicalització presentats subratllen la diversitat d'etapes i nivells involucrats en tots els processos de radicalització independentment de la motivació (política, ètnica, religiosa, etc.).

Lamentablement, la popularitat del terme "radicalització violenta" no es correspon a la seva capacitat real d'explicar les causes d'arrel del terrorisme. Tenint en compte que aquest terme s'ha posat de moda, és imprescindible identificar els seus components clau i visualitzar en què consisteix el procés de radicalització.

Què és la radicalització?

No tots els radicals són terroristes, però tots els terroristes són radicals. Les persones que viuen en democràcies representatives tenen dret a defensar idees

que aborden l'arrel dels problemes (que és el significat literal de *radical*) així com a donar suport a reformes polítiques, econòmiques o socials dràstiques. De fet, moltes de les causes que defensaven els *moviments radicals* europeus del final del segle XIX i començament del XX van ser assimilades gradualment per l'ortodòxia del liberalisme polític (ampliar el dret a vot, redistribuir la propietat, la llibertat de premsa, etc.). Això podria explicar per què les constitucions liberals protegeixen els drets dels ciutadans a defensar punts de vista extrems o poc ortodoxos i només limiten la llibertat d'expressió quan és obscena, ofensiva o incita a la violència. Tanmateix, les normes que regeixen el món de les idees i les que regeixen el món de les accions no podrien ser més diferents. La conducta de les persones està molt regulada, sobretot quan implica l'ús de violència il·legítima contra no combatents que no és autoritzada per l'Estat. Les societats obertes són intolerants (i així ha de ser) amb les persones i les organitzacions que utilitzen la violència indiscriminada contra els civils.

La radicalització cap a l'extremisme violent és un procés complex i multifacètic que es desenvolupa en diversos nivells (individual, organitzacional i sistèmic).

Sovint els especialistes i experts en violència política utilitzen el terme *radicalització* quan parlen dels salafistes, els islamistes ultraconservadors coneguts pel seu proselitisme agressiu i la simpatia per ISIS i Al-Qaida. Però el procés de radicalització és present en tots els tipus de terrorisme, tant si és d'esquerres com de dretes, anarquista, etnonacionalista o religiós. Tot i que hi ha una necessitat urgent d'abordar la manifestació violenta del radicalisme, també és important separar-ho de la ideologia, que no és violenta *per se*. Són les persones les que són violentes, no les ideologies. Al mateix temps, hi ha ideologies que defensen explícitament l'ús de la violència no estatal per assolir metes a llarg termini, i és més probable que aquestes atreguin els terroristes. Com argumenta de manera convincent Peter Neumann, la guerra llarga de veritat implica deslegitimar els moviments extremistes i comprometre's amb les idees, els conflictes polítics i les divisions socials que més difusió els aporten (2016: XVIII).

Hi ha moltes definicions de *radicalització*, però aquest document tracta específicament el procés mitjançant el qual les persones "es radicalitzen cap a la violència". I no cap a qualsevol tipus de violència, sinó cap a un tipus específic de violència política, principalment la violència il·legítima dirigida contra els civils i els no combatents, que també es coneix com terrorisme. Com deia Alex Schmid, el que generalment s'entén per *radicalització* és el "procés individual o en grup de comprometre's cada vegada més en actes de terrorisme polític" (Schmid, 2013: 1). Finalment, el Grup d'Experts de la Comissió Europea en Radicalització Violenta proporciona una definició pràctica de l'expressió *radicalització violenta*, que defineix com "socialització que desemboca en un extremisme que es manifesta en forma de terrorisme" (Grup d'Experts, 2008: 7).

Mentre la radicalització ha anat pujant gradualment fins als primers llocs de prioritats en l'agenda antiterrorista de la UE, ha anat acompanyada d'una comprensió relativament embrionària dels processos i la interacció de factors que contribueixen a l'adopció d'idees i conductes radicals. El terme *radicalització* es va introduir al debat polític després dels atemptats suïcides coordinats de Madrid (2004) i Londres (2005) contra civils que utilitzaven el transport públic, que van provocar 191 i 52 morts, respectivament. Alguns dels atacants en els dos atemptats eren terroristes autòctons que havien nascut o s'havien socialitzat a la mateixa Espanya o al Regne Unit i havien adoptat una nova identitat, en la qual les lluites del país musulmà dels seus ancestres van tenir un paper fonamental a l'hora de fomentar-hi l'odi contra Occident. Per a les autoritats, aviat es va convertir en una prioritat tenir una idea més clara de com els joves descendents d'immigrants musulmans a Occident es radicalitzaven i eren engolits per una seductora cultura proscriu de gihad violent.

Com és el procés de radicalització?

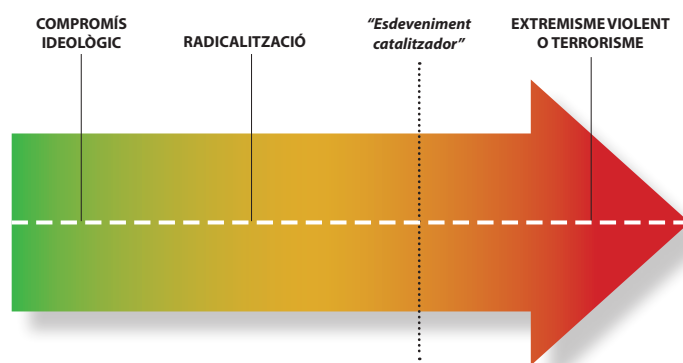
L'adopció d'idees radicals és un procés mental difícil de detectar. En el cas del terrorisme islamista, les forces i els cossos de seguretat normalment busquen "indicis" que puguin revelar un canvi d'idees, com posar-se de sobte roba més religiosa, deixar-se barba, introversió, actuar

d'amagat, trencar la relació amb els amics de tota la vida o visitar alguna zona llunyana en conflicte. Aquests canvis de conducta són útils per a la finalitat operativa de detectar i prevenir el procés de radicalització, però diuen molt poc sobre l'adquisició de nous coneixements per part de l'individu i la seva comprensió. L'objectiu d'aquest document és oferir visualitzacions de quatre models analítics de la radicalització que, repeteixo, són comuns a tots els tipus de terrorisme.

La radicalització com a procés

L'únic punt sobre el qual estan d'acord els experts és que la radicalització és un procés (Schmid, 2013: 1). Com s'indica a la figura 1, una comprensió bàsica d'aquest procés cognitiu permetria entendre'l com l'adopció gradual d'idees extremistes, que acabaria, si es completés, amb la pràctica de l'extremisme violent o terrorisme.

Figura 1: La radicalització com a procés



Font: Diego Muro (2016)

La figura 1 indica que la radicalització es percep principalment com un procés de canvi, una transformació personal i política des d'una condició a una altra. Radicalitzar-se és un procés gradual que requereix una progressió a través de diferents estats, i aquest procés no és ni ràpid ni fàcil. Així, una persona no es torna radical d'un dia per l'altre, tot i que la influència d'un "esdeveniment catalitzador" pot accelerar el procés.

Quintan Wiktorowicz (2004; 2005) descriu l'esdeveniment catalitzador com una "obertura cognitiva" que fa que la persona sigui més receptiva a la possibilitat de noves idees i visions del món. Aquest esdeveniment traumàtic o crisi personal sacseja la confiança de la persona en les creences que tenia prèviament, i l'empeny a revalorar tota la seva vida i obrir-se a un canvi radical de valors i de conducta. En el cas de l'IRA o d'ETA, els nous membres justificaven la seva incorporació als grups terroristes etnonacionalistes esmentant la mort (o la tortura) d'amics i familiars per part de l'Estat, i, per tant, es podia deduir que el terrorisme era un acte de venjança. Més recentment, sembla ser que alguns criminals que es van unir a grups gihadistes com ISIS i Al-Qaida ho van fer perquè es van adonar que la seva conducta criminal havia estat perjudicial i necessitaven trencar amb el seu passat i purgar els seus "pecats". Aquest "punt de no retorn" era un argument per recórrer a la religió i justificava la seva implicació amb els seguidors salafistes de la branca ultraconservadora de l'islam sunnita.

L'esdeveniment catalitzador pot adoptar múltiples formes: econòmica (perdre una feina, mobilitat social bloquejada), social (marginació, discriminació, racisme), política (conflictes internacionals) i personal (mort d'una persona estimada). A més, hi ha una llarga llista de factors desencadenants (reals o imaginaris) que poden iniciar el moviment progressiu cap a l'extremisme violent. En resum, no és difícil trobar persones que es veuen privades d'alguna cosa a la qual creuen que tenen dret.

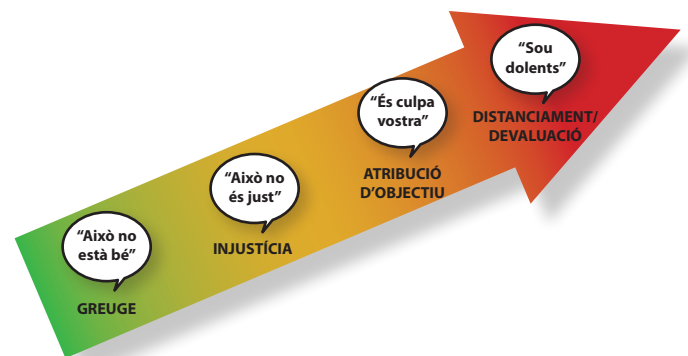
El model de quatre fases

L'esquema que hem dibuixat sembla intuïtivament correcte, però cal una imatge més complexa que identifiqui les diverses fases del procés de radicalització. Un model més elaborat, que intenta traçar la transició des de l'inici de la implicació fins que s'és operativament actiu, és el model de quatre fases proposat per Randy Borum (2003; 2011). Aquest autor proposa un model conceptual per a l'emergència d'una "mentalitat terrorista" i argumenta que hi ha alguns factors comuns en tots els processos de radicalització cap a la violència. El seu model intenta explicar com els greuges i les vulnerabilitats es transformen en odi envers un grup determinat, i com l'odi es transforma —almenys en alguns casos— en una justificació o afany de violència. O, per dir-ho d'una altra manera, el model explica com la privació relativa i la indignació moral es combinen per adjudicar la responsabilitat d'una pretesa injustícia i reivindicar l'acte terrorista.

Com es veu a la figura 2, el procés de quatre fases comença identificant algun esdeveniment, estat o greuge frustrant ("Això no està bé"), i emmarcant-lo com a injust ("Això no

és just"). Per exemple, fets específics com les guerres de Bòsnia, Txetxènia, Afganistan i l'Iraq s'incorporen a una interpretació més àmplia del món on les violacions morals es veuen com el reflex d'una "guerra contra l'islam". La tercera fase passa per donar la culpa de la injustícia a una determinada política, persona o nació ("És culpa vostra") i la quarta fase i última és la d'identificar, vilipendiar i fins i tot demonitzar la part responsable ("Sou dolents"), la qual cosa facilita la justificació o l'afany d'agressió. El model descriu satisfactòriament la progressió que té lloc en un procés de radicalització ideològica, però no pot preveure quan faran les persones aquest darrer pas d'utilitzar la violència política indiscriminada.

Figura 2: El model de quatre fases de la mentalitat terrorista



Font: Diego Muro (2016)

Els cossos de seguretat han elaborat models similars al de Borum (p. ex. el Departament de Policia de Nova York) per ajudar els seus membres a dibuixar la trajectòria de les persones que es tornen terroristes. Identificar les causes que empenyen algunes persones a l'acció violenta també dóna pistes sobre com aquestes fases es reforcen mútuament i sobre el que pot implicar el procés de reclutament, i també és la clau per saber com elaborar una estratègia per combatre aquest procés. Tanmateix, aquests models policials tenen ambicions modestes (p. ex. formació) i no identifiquen les múltiples causes que incrementen la probabilitat que una persona se senti atreta per un grup terrorista.

Escala cap al terrorisme

Un altre model més sofisticat és el que proporciona el professor de psicologia de la Universitat de Georgetown, Fathali M. Moghaddam (2005), que va idear l'"Escala cap al terrorisme" com a metàfora del procés de radicalització violenta. La metàfora de Moghaddam és l'escala d'un edifici on tothom viu a la planta baixa, però on un grup cada vegada més reduït de persones puja cap als pisos superiors, i molt pocs arriben al capdamunt de l'edifici. L'"escala" es va fent estreta a cada pis, i com més alt és el pis menys persones hi arriben.

La sensació d'insatisfacció i l'adversitat percebuda formen la base de l'escala i són el motor que empeny a iniciar la ruta cap al terrorisme. A la planta baixa hi ha molta gent que percep alguna forma d'injustícia o privació. Les que volen fer alguna cosa al respecte pugen al primer pis. Al segon pis, on no hi

ha tanta gent, hi viuen els que no han trobat cap solució per als seus problemes i dirigeixen la seva agressivitat cap a algun enemic. El tercer pis allotja el nombre encara més reduït de persones que s'han unit a un grup amb el qual tenen una mena de compromís moral, abans de pujar al quart pis, on té lloc el "reclutament de les organitzacions terroristes". I, finalment, el cinquè pis és on aprenen a "eludir els mecanismes inhibidors" i són enviats a matar. "A mesura que les persones van pujant l'escala", escriu Moghaddam, "tenen cada vegada menys opcions, fins que l'única sortida possible és la destrucció dels altres, o d'ells mateixos, o de tots". També en aquest cas, el model

Un moment crucial en el procés de radicalització és "l'esdeveniment catalitzador", quan la persona esdevé receptiva a la possibilitat de noves idees i visions radicals del món.

es va elaborar amb la finalitat específica d'explicar els atacs suicides amb bomba, i és totalment possible que les cinc fases no es puguin extrapolar a un univers de casos gaire ampli.

Figura 3: L'escala del terrorisme



Font: Diego Muro (2016)

El model de la piràmide

Finalment, la visualització més elaborada és la del que s'anomena *model de la piràmide de la radicalització política*, on els nivells superiors de la piràmide s'associen a un major compromís però un menor nombre de persones implicades. Com indica la figura 4, la part superior de la piràmide representa el reduït nombre de terroristes actius, que són relativament pocs en quantitat si es comparen amb el nombre de persones que poden simpatitzar amb les seves creences i sentiments (p. ex. superioritat, injustícia, desconfiança, vulnerabilitat, etc.). Al nivell de sota hi ha els activistes que no cometen els actes violents però ofereixen als del capdamunt el seu suport tàctic (p. ex. reclutament, suport polític o financer, etc.). Més avall hi ha el grup, molt més ampli, dels seguidors que justifiquen els objectius pels quals diuen que lluiten els terroristes però també, i molt important, els mitjans violents. I a la base de la piràmide hi ha un nombre molt més elevat de simpatitzants que estan d'acord amb els objectius pels quals diuen que lluiten els terroristes. Aquesta comunitat de referència més àmplia seria el grup social al qual el grup terrorista diu que representa.

Des de la perspectiva de la piràmide, la radicalització és el gradient que distingeix els terroristes actius de la base més àmplia de simpatitzants. El nombre de membres i la intensitat del suport o la dedicació a la causa política canvien a cada nivell i els més compromesos —com indica la seva voluntat d'assumir riscos— estan al capdamunt. El model deixa oberta la qüestió de com es trasllada la persona des de la base fins als extrems del capdamunt, un element que es pot estudiar millor amb els models de Borum i Moghaddam. L'aspecte interessant d'aquest model és que s'allunya del nivell individual i introdueix el paper de les ideologies o "marcs" que relacionen els terroristes amb les seves societats en general. Per entendre els militants, és important prestar atenció a la "identificació amb el grup" o la manera com els terroristes es preocupen "pel que passa al grup, sobretot amb relació a altres grups" (McCauley & Moskalenko, 2008: 416).

Els autors del model són Clark McCauley i Sophia Moskalenko, dos psicòlegs que conceptualitzen "la radicalització política com a canvi en les creences, els sentiments i l'acció envers el suport i el sacrifici pel conflicte intergrupal" (2008: 428). Però una de les observacions més interessants del seu treball és que molts dels mecanismes de radicalització de persones i grups en general són reactius. Els factors no són intrínsecs de determinades persones, sinó que es troben en els contextos que les envolten. És, essencialment, un plantejament relacional i la radicalització de grups no estatals es pot interpretar com una resposta a les accions d'altres actors. En paraules de McCauley i Moskalenko: "La radicalització política de les persones, els grups i les masses té lloc en una trajectòria d'acció i reacció en la qual l'acció estatal sovint té un paper significatiu. La radicalització emergeix en una relació de conflicte i competència intergrupal en la qual totes dues bandes es radicalitzen. I és aquesta relació la que s'ha d'entendre si es vol atacar directament el terrorisme."

Figura 4: Model de la piràmide



Font: Diego Muro (2016)

Conclusions

Les quatre visualitzacions que s'han presentat suggereixen com podria ser el procés de radicalització. Des de la més simple fins a la més completa, la complexitat incremental d'aquestes figures ens ofereix set lliçons que s'haurien de tenir en compte a l'hora de detectar i combatre la radicalització cap a l'extremisme violent.

1. Els terroristes i els grups radicalitzats són com un iceberg. Només una petita minoria de radicals utilitzen la violència estratègica per atraure l'atenció dels mitjans de comunicació. La major part dels extremistes no són visibles i utilitzen mètodes no violents, que són més efectius a l'hora d'assolir els objectius que s'han establert. Per sota del nivell de l'aigua hi ha una base de seguidors que ocasionalment estan d'acord amb les accions dels militants més compromesos, i fins i tot una "minoria silenciosa" encara més àmplia a la qual no agrada que la violència es dirigeixi contra no combatents. La lluita antiterrorista s'ha de dirigir a la part visible de l'iceberg, mentre que les mesures de prevenció de la radicalització s'ha de dirigir cap a la secció submergida de l'iceberg, que és molt més gran. No a l'inrevés.
2. Els individus es veuen abocats a una vida clandestina per la seva dedicació a una causa. Viure clandestinament pot ser una experiència nefasta i no tothom està igual de motivat per trobar una racionalització de la violència. Els terroristes passen per un "esdeveniment catalitzador" i arriben a arrisquen la seva vida per defensar una causa, que pot ser política, religiosa, social, etc. Per això, la política més efectiva contra el reclutament és desplegar una política antiterrorista selectiva que incrementi el cost d'unir-se a un grup terrorista i a la vegada proporcionï canals per tractar les "qüestions" que plantejgen els seus simpatitzants.
3. La radicalització i les patologies mentals no van sempre juntes. Les organitzacions terroristes tenen tendència a reclutar persones disciplinades que puguin complir ordres i fer el que els manin. Els individus imprevisibles, inestables o traumatitzats es descarten. Com suggereix el "model de l'escala", una persona progressarà cap a un grup terrorista de manera lenta i gradual, i els possibles terroristes han de superar petites proves abans que se'ls doni confiança per dur a terme missions més importants; han de fer moltes tasques no violentes abans que se'ls demani que facin servir armes o explosius. La característica més comuna dels terroristes és la seva normalitat.
4. L'autorradicalització és atípica. Fins i tot els que comencen de manera autònoma i que es radicalitzen a través d'Internet necessiten una interacció social amb un reclutador encara que estigui lluny. L'evidència indica la importància dels veïns, les colles d'amics i familiars per explicar l'adoctrinament. La intensificació progressiva de les creences radicals encara està vinculada al territori i depèn molt del context. A més, la radicalització amb persones que pensen de la mateixa manera poques vegades té lloc en l'espai virtual i sovint passa a les ciutats o als barris, que actuen com a terreny fèrtil en el qual s'endureixen les postures ideològiques.
5. La radicalització és un procés amb molts nivells, com suggereix el model de la piràmide. Les persones són el centre d'aquest procés de socialització però el que passa en l'entorn sociopolític i les organitzacions que l'envolten també és important. Una estratègia integral per contrarestar la radicalització ha de tenir en compte el nivell individual, organitzatiu i social. Atesa la multiplicitat de causes

Els terroristes i els grups radicalitzats s'assemblen a un iceberg. Només una petita minoria de radicals és visible. Per sota del nivell de l'aigua es troba una "minoria silenciosa" més àmplia de seguidors.

que hi intervenen, no es pot identificar un únic mecanisme causal o "mentalitat terrorista".

6. L'assassinat indiscriminat és un tema massa complex per sintetitzar-lo en un sol model. Les causes de la radicalització són tan diverses com abundants i no hi ha una teoria única que pugui integrar tots els desencadenants de la radicalització. Els factors que contribueixen als processos de radicalització violenta poden ser: familiars, socials, de gènere, socioeconòmics, psicològics, religiosos, ideològics, històrics, culturals, polítics, propagandístics o basats en les xarxes socials i Internet. Els esdeveniments i les condicions

que fan passar una persona de les idees radicals a l'acció violenta també són nombrosos, i els mecanismes són tan complexos que s'han de desglossar per entendre'ls. Per això, hi ha una clara necessitat d'incorporar una noció de la radicalització en molts nivells, que inclogui persones, grups i masses, i provi d'especificar les seves interaccions.

7. Una contranarrativa eficaç que pugui impedir l'afavoriment del conflicte intergrupal necessita una introspecció de la societat i l'adaptació de les polítiques estatals. Els ciutadans occidentals haurien d'exigir el màxim nivell tant en les polítiques nacionals com exteriors per deixar sense arguments els simpatitzants terroristes. Les democràcies avançades amb un gran nivell ètic són més resilientes i estan més preparades per resistir el repte de l'extremisme violent, tant des de dins com des de fora. Però la introspecció i l'autocrítica no haurien de provocar inseguretats o inacció contra el gihadisme mundial. Els instruments per lluitar contra la radicalització s'han de desplegar entre els que simpatitzen amb l'extremisme, mentre que la força de la lluita antiterrorista ha de caure damunt dels que volen destruir l'autoritat política amb una violència il·legítima.

Bibliografia

- Borum, Randy. "Understanding the Terrorist Mind-Set", *FBI Law Enforcement Bulletin*, 72:7 (2003), p. 7-10.
- Borum, Randy. "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research", *Journal of Strategic Security*, 4:4 (2011), p. 37-6.
- Christmann, Kris. *Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism. A Systematic Review of the Research Evidence*. Research Report. Youth Justice Board, 2012.
- McCauley, Clark i Moskalenko, Sophia. "Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 20:3 (2008), p. 415-433.
- Moghaddam, Fathali. "The Staircase to Terrorism", *American Psychologist*, 60: 2 (2005), p.161-169.

Muro, Diego. "What does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism". *Notes internacionals CIDOB*, 163 (2016).

Neumann, Peter R. *Radicalized. New Jihadists and the Threat to the West*. Londres & Nova York: I.B. Tauris, 2016.

Schmid, Alex P. "Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review". *ICCT Research Paper* (2013).

Wiktorowicz, Quintan. "Joining the Cause: Al-Muhajiroun and Radical Islam", *The Roots of Radical Islam*, Department of International Studies, Rhodes College, 2004.

Wiktorowicz, Quintan. *Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West*. Londres: Rowman & Littlefield, 2005.